

# K niektorým aspektom rodového prístupu k výchove detí a prácam v domácnosti

Ivan Chorvát<sup>1</sup>

Ústav vedy a výskumu UMB, Banská Bystrica

**Towards Some Aspects of Childcare and Housework from the Gender Perspective.** The article deals primarily with the division of household labour in the family from the gender perspective. Although the concept of the working woman is not at all new, the growing participation of women in a paid work and their increased professional realization has not been accompanied by a more egalitarian division of household work in families. This is the situation which can be described as a gender gap in the private sphere. Household work continues to be structurally as well as symbolically tied up with the woman. On the other hand we can witness some technological processes that lead to the de-qualification of household work and feelings of meaninglessness of housework for women. Conventional identities (homemaker, breadwinner) may be challenged but cultural notions of masculinity and femininity run deep. The paper further investigates husbands' and wives' perception of fairness of the domestic division of labour as well as micro- and macro-level factors that influence the division of housework. In the final part two perspectives dealing with the position and role of fathers in families are analysed – the perspective of role inadequacy and the developmental perspective. It is stressed that the developmental perspective is more appropriate for researching changes in men's family roles. Changes in men's behaviour by stressing what father more involved in activities around children gains in comparison with stressing what he sacrifices makes the developmental perspective more advantageous over other perspectives in solving the problem of low activity of men in childcare. In the conclusion we ask whether it is useful at all to aspire for the more equal distribution of household labour in the family.

Sociológia 2006, Vol. 38 (No. 1: 31-48)

**Kľúčové slová:** *division of household labour, gender gap, fatherhood, the perspective of role inadequacy, the developmental perspective, generativity*

Sociologická literatúra týkajúca sa výskumu rodiny ako v ľudskej spoločnosti nezastupiteľnej sociálnej inštitúcie je mimoriadne rozsiahla a aj v našej sociológii patrí k témam pomerne frekventovaným. V posledných rokoch vzniklo množstvo štúdií, výskumov a projektov, ktoré mapovali trendy vývoja slovenskej rodiny predovšetkým v súvislosti so zmenenými ekonomickými, sociálnymi, kultúrnymi, politickými a ideologickými podmienkami, ktoré sa odrazili v zmenenej demografii rodiny a jej štruktúry. Menšia pozornosť sa však venuje tomu, ako sa tieto zmeny prejavujú konkrétne v rodinách, ako sa menia vzťahy medzi členmi rodiny, ich kompetencie, rozdelenie povinností atď. V každom prípade sa zdá byť prínosným zapojiť do skúmania rodinných zmien tzv. genderové hľadisko a pozrieť sa na prípadné zmeny v náplni rol v rodine z rodového aspektu. V tomto príspevku sa zameriame predovšetkým na problematiku rozdelenia domácich prác a výchovy detí v rodine, čím nadviažeme na pokusy reflektovať túto problematiku

<sup>1</sup> Korešpondencia: Mgr. Ivan Chorvát, M.A., CSc., Ústav vedy a výskumu UMB, Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika. Tel. ++421-48-4466218, e-mail: ivan.chorvat@umb.sk

aj v slovenskej (Bausová, M., 2002; Chorvát, I., 2002; Klocoková, J., 2004) či českej (Křížková, A., 1999; Chaloupková, J., 2005) sociológii.

## O (ne)statuse domácich prác

Takzvané tradičné rozdelenie prác medzi mužom a ženou, považované v ľudskej spoločnosti niekoľko tisíc rokov za prirodzené, sa začalo spochybňovať v poslednom polstoročí v súvislosti s masovým vstupom žien do sféry platenej práce. Koncept zamestnanej ženy – matky je vôbec z antropologického i sociologického hľadiska zaujímavý aj tým, že „zahŕňa dve esenciálne aktivity akejkoľvek spoločnosti – materiálne zabezpečenie i zaistenie reprodukcie a starostlivosti o potomstvo, čím zároveň prekračuje tradičné rodové rozdelenie práce“. (Leira, A., 1998, s. 160) To, že domáce práce sa považujú za menej hodnotné, rutinné, ubíjajúce, nestatusotvorné, je viac či menej otvorene prijímaným faktom. Najradikálnejšie je vyjadrený niektorými feministickými autorkami, ktoré hovoria o domácich prácach vykonávaných ženami ako o utlačujúcich, ktoré sú výrazom patriarchálnej moci mužov nad ženami a ich prácou<sup>2</sup>. Takýto názor však aj podľa Valadeza a Cligneta (1984) nespravodlivo eliminuje z výskumnej agendy veľké množstvo žien, ktoré považujú domáce práce aj za zdroj hrdosti a vplyvu, ktorý v rodine majú, a nielen za zdroj frustrácie a podriadeného postavenia. V sociológii sa nízky status, ktorý spoločnosť pripisuje práci vykonávanej v domácnosti, považuje za dôsledok rozvoja kapitalistických trhových vzťahov. Tie favorizujú produktívnu činnosť vo verejnej sfére, ktorá jedincovi i spoločnosti prináša ekonomický efekt vyjadrený ziskom, zárobkom, peniazmi...

Už jeden zo sociologických klasikov vysvetľuje nízky status pripisovaný prácam v domácnosti zo širšej perspektívy, než je horizont modernej trhovo orientovanej spoločnosti a prináša takpovediac antropologický pohľad na tento problém. Týmto autorom je Thorstein Veblen, ktorého hlavná práca vydaná v roku 1899 sa venuje vzniku a rozvoju tzv. záhaľčivej triedy (ako je anglický výraz „leisure class“ u nás prekladaný). Veblen tvrdí, že inštitúcia záhaľčivej triedy „povstala z raného rozdelenia zamestnaní na hodnotné a podradné. Podľa tohto starého rozdelenia sú hodnotné zamestnania také, v ktorých je možné vidieť hrdinský výkon, naopak podradná je každodenná práca, ktorá žiadny prvok hrdinstva neobsahuje.“ (Veblen, T., 1999, s. 14) Aj keď v súčasnej spoločnosti nemá takéto rozdelenie zdanlivo nijaký význam, práve na obvyklej averzii k prácam v domácnosti Veblen ukazuje, že prežíva naďalej ako všeobecný predsudok. „Rozdiel medzi hrdinstvom a lopotou sa prekrýva s rozdielom medzi pohlaviami“ (s. 17) už v primitívnych sociálnych skupinách, ako ich nazýva

<sup>2</sup> Napr. Delphy – Leonard, 1992; Barrett – McIntosh, 1982; Oakley, 1974; Walby, 1990 atď. Bližšie ku koncepciám západného feminizmu, ktoré sa zaoberali problematikou rodiny v časopise Sociológia, pozri Chorvát, I., 1995.

Veblen. Je to podľa neho odlišnosť telesnej stavby, fyzickej sily a ešte výraznejšie povahy, ktoré boli príčinou zodpovedajúceho rodového rozdelenia práce.

„Celková sféra činností označovaných ako hrdinstvo pripadla mužom ako bytostiam srdnatejším, urastenejším, lepšie usposobeným k náhlemu fyzickému vypätiu, skôr dôverujúcim svojim schopnostiam, agresívnym a so sklonom k súpereniu a ctižiadosti... [Aj preto] V koristníckej loveckej skupine sa stáva boj a lov doménou telesne zdatných mužov. Ženy vykonávajú všetky zostávajúce práce – ostatní členovia skupiny, ktorí nemôžu vykonávať mužské činnosti, sú z tohto hľadiska priradovaní k ženám. Obidve mužské zamestnania, boj i lov, majú rovnaký charakter. Obe sú koristnícke. Bojovník rovnako ako lovec zberá bez toho, aby sial. Ich agresívne uplatňovanie sily a bystrosti sa zreteľne odlišuje od usilovnej a monotónnej práce žien formujúcich materiál... Následkom takéhoto poňatia práce barbarského muža – v jeho najrozvinutejšej forme ako niečoho diametrálne odlišného od práce ženy – je každé úsilie, v ktorom sa neprejavuje zdatnosť a chrabrosť, nehodné muža. Ako sa táto tradícia upevňovala, pretvárala sa vo všeobecnom povedomí skupiny v normu správania. Na tomto stupni vývoja nie je pre muža, ktorý si chce zachovať sebaúctu, morálne prípustné žiadne zamestnanie a nadobúdanie statkov, ktoré nemá vo svojom základe hrdinstvo – silu alebo lesť... Táto teoretická odlišnosť medzi hrdinstvom a všednou prácou sa v praxi dodržiava tak húževnato a úzkostlivo, že u mnohých loveckých kmeňov nesmie muž ani priniesť ulovenú zver domov a musí poslať svoju ženu, aby uskutočnila túto podradnú úlohu.“ (Veblen, T., 1999, s. 18-19)

V súčasnosti už samozrejme nie sú pracovné aktivity mužov a žien tak striktné oddelené, aj keď v bežnom stereotypizovanom vnímaní je naďalej súkromná sféra vrátane domácich prác prisudzovaná predovšetkým žene a verejná sféra mužovi. Dochádza však k prelínaniu a znejasňovaniu hraníc medzi privátnym a verejným, navyše na Slovensku je už niekoľko desaťročí prítomný model dvojpríjmovej domácnosti, ktorý predpokladá každodennú aktivitu ženy vo verejnej sfére. Zmeny – politické, ekonomické, kultúrne – ktoré určujú charakter súčasného vývoja a značne ho dynamizujú, menia i štruktúru a vzťahy v inštitúciách každodenných ľudských kontaktov a interakcií, čím dochádza i k transformácii ustálených genderových rol tak vo sfére súkromnej – v rodine, ako i v zamestnaní. Preberanie kultúrnych vzorov zo Západu, otvorenie možností realizácie v profesionálnom živote i individuálnej sebarealizácie a sebarozvíjania – od poslednej dekády 20. storočia v miere oveľa výraznejšej než to bolo predtým – možnosti štúdia, cestovania i práce neobmedzené hranicami štátu majú nepochybne vplyv aj na rodinný život, o čom svedčia posuny v demografii slovenskej rodiny, ktoré sa začali výrazne prejavovať od polovice 90-tych rokov. Táto situácia má potenciál narušovať genderovo fixnú štruktúru rol v rodine v zmysle rovnomernejšieho rozdelenia povinností v domácnosti a v starostlivosti o deti.

## Ženy a muži v domácnosti

V reálnom svete však sociálne vzťahy väčšinou nefungujú tak jednoznačne a priamočiaro a zvýšená zapojenosť žien v platenom zamestnaní či dokonca ich profesionálna realizácia (t.j. situácia, keď žena “robí kariéru”) nevedie paralelne k rovnomernejšiemu rozdeleniu povinností v rodine, resp. vôbec nie do takej miery, aby to zreteľnejšie kompenzovalo jej zvýšenú záťaž v zamestnaní. Na inom mieste (Chorvát, I., 1999) sme podrobne analyzovali skutočnosť, že sféra rodiny sa otvára mužom oveľa pomalšie a nenápadnejšie než sféra práce ženám. Vo svojej nedávno publikovanej práci zvýrazňuje tento moment aj Arlie Russell Hochschildová (2003), keď píše o tom, ako vpád amerických žien do plateného zamestnania výrazne zmenil ich životy. Zároveň je však v spoločnosti naďalej veľmi silne prítomné presvedčenie o tom, že výchova detí a starostlivosť o domácnosť sú povinnosťou ženy. Je to príklad známej kultúrnej medzery koncepcie Williama Ogburna, ktorá označuje zaostávanie kultúrnej sféry za ekonomickou, resp. nemateriálnej kultúry, do ktorej patria i sociálne inštitúcie vrátane rodiny, za zmenami v materiálnej kultúre. A pretože ekonomické trendy sa výraznejšie dotýkajú žien, dochádza k významnejším zmenám v živote a vnímaní žien. Výsledkom podľa Hochschildovej je to, že muži zaostávajú za ženami vo svojej adaptácii na zmenenú ekonomickú realitu<sup>3</sup>. Pre ženy je meniacim sa prostredím pracovná sféra, t.j. oblasť ekonomiky, najväčšou zmenou pre mužov je transformácia vzťahu žien ku sfére ekonomiky, ich ambície, túžba po sebarealizácii. Ženy sa na tieto zmeny adaptujú rýchlejšie. Kultúrna medzera na úrovni makrospoločenskej má svoj odraz v privátnej sfére ako “genderová medzera”. Táto medzera sa prejavuje tak v správaní, ako aj v postojoch, pretože podľa Hochschildovej platí, že kým ženy sa začali realizovať v platenom zamestnaní, väčšina mužov podstatnejšie nezvýšila svoj podiel na prácach v domácnosti. Manželstvo sa tak stáva jednak osobným priestorom, do ktorého sa prenáša všeobecná kultúrna medzera a jej dôsledky a tiež miestom zachytávajúcim a vstrebávajúcim šoky a napätia vytvárané širšími spoločenskými trendmi, ktoré muži a ženy nerovnako znášajú, respektíve majú z nich nerovnaký úžitok. (Hochschild, A. R., 2003)

Väčšina zahraničných výskumov (napr. angloamerickej proveniencie, pozri okrem iných Thompson, L. – Walker, A. J. 1989; Greenstein, T. N., 1996; Allen, S. M. – Hawkins, A. J., 1999) týkajúcich sa rozdelenia práce v domácnosti konštatuje, že fakt, či je žena zamestnaná alebo nie, nemá vplyv na množstvo práce, ktorú muž vykoná v domácnosti. Neexistuje ani výraznejšia súvislosť

<sup>3</sup> A. R. Hochschildová poznamenáva, že keď v 19. storočí v súvislosti s industrializáciou ekonomické trendy podstatnejšie zasiahli mužov a spôsobili ich presun do sféry plateného zamestnania, výrazne to zmenilo život mužov. Vtedy to boli ženy, na ktoré sa vzťahoval koncept kultúrnej medzery či zaostávania. (Hochschild, A. R., 2003)

medzi objemom času, ktorý žena trávi v zamestnaní, a objemom času, ktorý venuje muž domácim prácam<sup>4</sup>. Dokonca ani výška zárobku ženy, či už absolútna alebo relatívna vzhľadom na príjem rodiny, nehrá rolu pri rozdelení domácich prác medzi partnermi v rodine, čo platí aj v prípadoch, keď zárobok ženy prevyšuje zárobok muža. Výskumné údaje z Čiech takisto konštatujú, že “väčšinu domácich prác a starostlivosť o rodinu uskutočňujú ženy bez ohľadu na svoju prácu a postavenie v zamestnaní” (Křížková, A. – Václavíková-Helšusová, L., 2002, s. 28) a podobný výsledok zaznamenávajú i nedávne výskumy na Slovensku. (Bausová, M., 2002; Chorvát, I., 2002) Niektoré výskumy síce uvádzajú zvýšený relatívny podiel mužov na prácach v domácnosti v rodinách, kde je žena zamestnaná, v porovnaní s rodinami, v ktorých žena zostáva v domácnosti, dôvodom však nie je to, že by muži v domácnosti so zamestnanou ženou trávili pri domácich prácach oveľa viac času, ale to, že zamestnané ženy vo svojich domácnostiach pracujú menej hodín v porovnaní s “gazdinkami na plný úväzok”. Bez ohľadu na zamestnanie ženy, jej pozíciu v ňom či výšku príjmu práca v domácnosti neprestáva byť štruktúrne i symbolicky zviazaná so ženou. Domnievame sa však, že by bolo chybou interpretovať túto skutočnosť ako faktor mocenských vzťahov v rodine, v termínoch moci na strane muža a diskriminácie či bezmoci na strane ženy. Nízka spoluúčasť mužov na domácich prácach nemusí byť nutne dôkazom ich mocenského vplyvu v rodine, resp., ako zistil Y. Kamo, tí muži, ktorí majú výraznejší vplyv na chod domácnosti a formovanie vzťahov v rodine, sa aj zapájajú vo väčšej miere do prác v domácnosti. (Podľa Thompson, L. – Walker, A. J., 1989) Zaujímavé a v súlade s predchádzajúcim je i zistenie U. Björnbergovej (1998), ktorá píše, že rodinne orientovaní muži sa vo zvýšenej miere dostávajú do konfliktu so svojimi partnerkami v otázkach výchovy detí i v záležitostiach bežnej prevádzky rodiny v porovnaní s mužmi orientovanými na prácu.

Nie je zrejme možné porozumieť genderovému rozdeleniu domácich prác bez toho, aby sme nezobrali do úvahy komplex významov, ktoré má platená práca i práca v domácnosti pre ženy i mužov, i to, ako partneri menia či udržiavajú distribúciu svojich pracovných povinností na základe každodenných vzájomných interakcií. (Thompson, L. – Walker, A. J., 1989) Zvýšená zapojenosť mužov do záležitostí domácnosti (tam, kde k nej dochádza)<sup>5</sup> ohrozuje predchádzajúci monopol ženy na uspokojovanie potrieb rodinných príslušníkov a narúša tak určité

privilégium, na ktorom si ženy zakladajú dôležitú súčasť svojej identity<sup>6</sup>. Ako sme už konštatovali na inom mieste, “Ženy, vrátane tých, ktoré sú vo svojom zamestnaní vyťažené rovnako ako ich partneri, považujú starostlivosť o rodinu a domácnosť za svoju povinnosť, sú hrdé na to, že svoju dvojitú rolu dokážu zvládnuť a mužov považujú vo sfére rodiny za menej kompetentných, ako sú oni samé.” (Chorvát, I., 2002, s. 12) Tento komplex postojov i správania zo strany žien sa v literatúre objavuje pod názvom “maternal gatekeeping” (t.j. materské stráženie brány), pričom bránou sa rozumie vstup či prístup do sféry domácnosti a rodiny.<sup>7</sup> Hovorili sme už v úvode, že domáce práce nie sú statusotvorné v tom zmysle, že by jedinom prislúchala na základe ich výkonu určitá socio-ekonomická pozícia, na druhej strane sú ale statusotvorné tým, že zakladajú status nášho žitého sveta, vymedzujú hranice privátneho, rodiny. Z hľadiska osobnej i rodinnej identity a orientácie ľudí vo svete sú preto zmysluplné a nebanálne. (Klocoková, J., 2004)

Druhou stranou mince, ktorú nemožno opomenúť, je reštrukturalizácia prác v domácnosti v súvislosti s modernizačnými procesmi, hlavne po druhej svetovej vojne. Práca v domácnosti nadobúda charakter sociálne izolovaných aktivít. Ako upozorňuje Ulrich Beck (2004), táto sociálna izolácia práce v domácnosti nie je jej štruktúrnym znakom, niečím, čo by jej bolo vlastné, ale výsledkom historického vývoja, ktorý viedol k detradicionalizácii životných svetov, k osamostatňovaniu sa nukleárnej rodiny a jej vyčleňovaniu z ostatných väzieb (triednej kultúry, susedských vzťahov, siete známych). „(T)ak sa existencia ženy v domácnosti stáva izolovanou pracovnou existenciou *par excellence*“ (s. 182) Beck si tiež všimá, ako do domácich prác zasahujú technické racionalizačné procesy, ktoré prácu v rodine síce uľahčujú, ale zároveň aj vyprázdňujú. Izolovanosť a racionalizácia tak vedú k „dekvalifikácii práce v domácnosti“ (tento termín Beck prevzal od Clausa Offeho), ktorá pre ženy prestáva byť zmysluplná, a preto životnú náplň hľadajú v práci mimo domova v platenom zamestnaní.

Je možné konštatovať, že konvenčné identity (muž živiteľ rodiny, žena v domácnosti) sú pod vplyvom uvádzaných zmien spochybnené, kultúrne predstavy maskulinity a femininity však ostávajú hlboko zakorenené. (Chapman, T., 2004, s. 206)

<sup>4</sup> Greenstein (1996) napríklad uvádza, že hoci manželia zamestnaných žien trávajú približne o 4 hodiny týždenne viac času domácimi prácami než manželia žien, ktoré nemajú platené zamestnanie, rozdelenie práce v domácnosti ostáva veľmi nerovnomerné. Podiel zamestnaných žien na domácich prácach sa pohybuje okolo 72%; u žien, ktoré nepracujú, tento podiel tvorí 81%.

<sup>5</sup> U nás je možné sledovať miernu tendenciu k rovnomernejšiemu rozdeleniu povinností v rodine u mladších manželských párov s vysokoškolským vzdelaním. U manželských párov v strednom a vyššom veku (orientačne môžeme hovoriť o štyridsiatnikoch, päťdesiatnikoch atď.) sa faktor vzdelania neprejavuje. (Pozri Chorvát, I., 2002).

<sup>6</sup> Platí to dokonca aj u tých v kariére úspešných žien, ktoré sa presadili na tradične skôr mužských pozíciách. Niektoré výskumy uvádzajú, že “v rodine hrajú tieto ženy až prehnane tradičné ženské roly. To im pomáha udržať genderový schém a predstavu o vlastnej ženskosti.” (Křížková, A., 2002, s. 52)

<sup>7</sup> Pojem “maternal gatekeeping” označuje súhrn názorov a správania, ktoré sú v konečnom dôsledku prekážkou spoločného úsilia mužov a žien podieľať sa na práci v rodine tým, že obmedzujú možnosti mužov učiť sa a zdokonaľovať prostredníctvom starostlivosti o domácnosť a deti. (Allen, S. M. – Hawkins, A. J., 1999) Je jedným z dôležitých zdrojov nízkeho podielu mužov na povinnostiach v rodine, avšak samozrejme nie jedinou, ani tou najdôležitejšou prekážkou výraznejšieho zapojenia mužov do prác v domácnosti a starostlivosti o deti.

## Spravodlivosť, rovnosť – v domácnosti i v spoločnosti

V tejto súvislosti je samozrejme legitímnou otázkou, aké rozdelenie domácich povinností považujú ženy a muži za spravodlivé. Na túto tému bolo publikovaných množstvo štúdií. Ich závery sa do veľkej miery zhodujú v tom, že napriek tomu, že ukazujú nerovnomerné rozdelenie povinností v neprospech žien, väčšina žien aj mužov považuje takéto usporiadanie za spravodlivé. Z toho vyplýva, že spravodlivosť v privátnej sfére sa nekalkuluje v zmysle rovnej distribúcie času, ktoré partneri venujú domácim prácam a starostlivosti o deti, ako si všimajú aj Janeen Baxterová (2000) a Linda Thompsonová (1991). Pokiaľ ide o domáce práce, vnímanie spravodlivosti je ovplyvnené účasťou na tých úlohách, ktoré sú považované za tradičné ženské aktivity, ako sú upratovanie, varenie, pranie a nakupovanie. Pre ženské vnímanie spravodlivosti rozdelenia domácich prác je dôležitá mužská spoluúčasť na týchto aktivitách, resp. niektorej z nich a nie množstvo času, ktorý muži domácnosti venujú. Podobne aj u mužov je spravodlivosť podmienená primárne rozdelením úloh v domácnosti a nie časom stráveným domácimi prácami. Dôležité je preto zistenie, že jedným z najhodnotnejších a najoceňovanejších dôsledkov domáceho rozdelenia práce je pre ženy to, keď majú manželov, ktorí participujú na tradične ženských prácach. Táto spoluúčasť je ženami oceňovaná nielen preto, že im trochu uľahčuje ich nepríjemnú prácu, ale možno ešte viac kvôli symbolickej hodnote demonštrácie manželovho záujmu o väčšiu spravodlivosť, ktorú takto svojou spoluúčasťou prejaví. (Baxter, J., 2000)<sup>8</sup>

Väčšina štúdií sa zameriava na vplyv individuálnych charakteristík, resp. charakteristík páru na rozdelenie práce v domácnosti, t.j. na vplyvy v rámci mikrosystému rodiny. Ide napríklad o: 1. prístupy založené na perspektíve časovej dostupnosti a obmedzeniach, ktoré skúmajú rozdelenie práce v domácnosti na základe časových nárokov kladených na jednotlivých členov domácnosti a ich časovými možnosťami vyplývajúcimi z plateného zamestnania; 2. perspektívu relatívnych zdrojov, pri ktorých partneri vzájomne porovnávajú zdroje, ktorými každý z nich disponuje (napr. príjem, vzdelanie, prestíž povolania) a na základe toho si rozdeľujú domáce práce; 3. rodovú ideológiu vyplývajúcu z toho, že ženy aj muži sú socializovaní do rozdielnych rol, a tak sa do vyjednávania o distribúcii domácich pracovných povinností dostávajú aj významy a hodnoty, na základe

ktorých majú muži a ženy určité očakávania voči rolám svojim i svojho partnerského náprotivku. (Coltrane, S., 1996; Chaloupková, J., 2005; Fuwa, M., 2004)<sup>9</sup>

Pristavme sa na chvíľu pri význame rodovej ideológie, keďže sa nám zdá (aj na základe poznatkov z dostupných štúdií), že tento faktor môže zohrávať významnú rolu pri vysvetlení rodovej nerovnosti rozdelenia práce v domácnosti. Mnohé štúdie vychádzajú z predpokladu, že rozdelenie práce v domácnosti je odrazom prevládajúcich predstáv manželských partnerov o rodových a manželských rolách. Ak v rodine prevládajú tradicionalistické predstavy o mužskej a ženskej role, podstatná časť domácich prác je vykonávaná ženou, ak majú partneri egalitárnejšie predstavy, povinnosti v domácnosti budú medzi nimi rovnomernejšie rozdelené. Ako si však všimá Theodore Greenstein (1996), v niektorých výskumoch neboli potvrdené predpoklady o tom, že muži s egalitárnejšou rodovou ideológiou venujú domácim prácam viac času, respektíve majú na nich väčší podiel. Domnieva sa, že na porozumenie tomu, ako sa uskutočňuje rozdelenie domácich prác, je nutné brať do úvahy vzájomnú interakciu medzi rodovými ideológiami žien a mužov. Na základe výskumu viac než 2700 manželských párov zisťuje, že v tých rodinách, v ktorých sa ženy vyznačujú tradicionalistickou rodovou ideológiou, nemá rodová ideológia mužov na rozdelenie práce v domácnosti prakticky žiadny vplyv – tak tradicionalisticky, ako i egalitárne orientovaní muži žijúci v domácnosti s tradicionalisticky orientovanými manželkami sa na prácach v domácnosti podieľajú približne rovnako, t.j. v minimálnej miere. Iná situácia nastáva v domácnostiach s relatívne egalitárnou rodovou ideológiou manželiek. Tu už rozdelenie práce v domácnosti závisí od rodovej ideológie mužov – muži s tradicionalistickou rodovou orientáciou majú na domácich prácach naďalej relatívne malý podiel, rovnomernejšie rozdelenie domácich prác medzi mužom a ženou je dosahované len v prípadoch, kde sa obaja manželskí partneri vyznačujú relatívne netradicionalistickými predstavami o rodových a manželských rolách.

T. Greenstein na základe svojich poznatkov uzatvára, že rozdelenie prác v domácnosti je neustály dynamický proces, ktorý je výsledkom interaktívnych negotácií a vyžaduje si nielen štúdium charakteristík žien a mužov ako jedincov, ale predovšetkým interakcií medzi nimi. Je tiež podľa neho potrebné konceptualizovať rodovú ideológiu ako premennú a nie ako kultúrne špecifickú konštantu. (Greenstein, T. N., 1996) Interakcie medzi rodovými ideológiami manželských partnerov, tak ako ich opisuje Greenstein, tiež potvrdzujú už uvedenú myšlienku A. R. Hochschildovej o existencii tzv. genderovej medzery,

<sup>8</sup> Podľa J. Chaloupkovej, ktorá analyzovala za Českú republiku údaje z výskumu ISSP *Rodina a gender role* uskutočneného v roku 2002, sa ženy a muži „zhodujú na tom, že spravodlivé je také rozdelenie domácej práce, keď žena vykonáva 60% a muž 40% domácej práce. Prekvapujúce je zistenie, že v domácnostiach, kde obaja partneri venujú starostlivosti o domácnosť v priemere približne rovnaký počet hodín týždenne, vnímajú ženy väčšinou svoj podiel ako menší než spravodlivý a muži spravidla ako väčší než spravodlivý.“ (Chaloupková, J., 2005, s. 71)

<sup>9</sup> T. Greenstein navyše uvádza ešte aj štvrtý prístup, ktorý nazýva modelom ekonomickej závislosti. Podľa tohto modelu je práca v domácnosti ženskou prácou, pretože ženy sú ekonomicky závislé od svojich manželov, a preto je možné očakávať, že budú venovať viac času a energie domácim prácam. Tento prístup je kombináciou prístupov relatívnej dostupnosti a časových zdrojov a má čoraz obmedzenejšiu platnosť (keďže nielen u nás, ale aj v západných krajinách sa stále viac presadzuje model dvojpríjmovej domácnosti, v ktorom sú manželia čoraz viac vzájomne závislí od svojich príjmov), preto sa nedomnievame, že je nutné ho vyčleňovať samostatne.

keď zvýšená aktivita žien v pracovnom procese nie je sprevádzaná porovnateľnými zmenami v aktivite mužov vo sfére domácich prác.

V nedávno publikovanej štúdii, založenej na analýze údajov z 22 vyspelých krajín v rámci medzinárodného komparatívneho výskumu ISSP, argumentuje jej autorka Makiko Fuwa myšlienkou o nemenej významnej dôležitosti vplyvov na makroúrovni pri skúmaní dynamiky distribúcie domácich prác medzi partnermi. Výsledkom štúdie je zistenie, že na dosiahnutie rovnomernejšieho rozdelenia domácich prác nepostačujú zmeny faktorov na mikroúrovni, ale je potrebné redukovať predovšetkým rodovú nerovnosť na makroúrovni. Hlavne v spoločnostiach, ktoré sa vyznačujú väčšou mierou rodovej nerovnosti, majú uvedené individuálne charakteristiky (časová dostupnosť, relatívne zdroje, rodová ideológia) slabšiu explanačnú silu. Všeobecne platí, že „ekonomická moc žien, ktorú môžu využívať v negociácii so svojimi manželmi, je funkciou ich individuálnych mocenských zdrojov a tiež miery mužskej dominancie v ekonomickej, politickej a ideologickej oblasti. Ženy môžu mať v porovnaní so svojimi manželmi relatívne vysoký príjem, ale ich 'čistá ekonomická moc' pri konkrétnom vyjednávaní je znižovaná mužskou dominanciou na makroúrovni.“ (Fuwa, M., 2004, s. 752-753) M. Fuwa napríklad zistila, že v spoločnostiach s najvyššou mierou rodovej rovnosti<sup>10</sup> je podiel žien na domácich prácach oveľa menší než v spoločnostiach s najnižšou mierou rodovej rovnosti, a to bez ohľadu na príjem; zároveň ženy s vyšším relatívnym príjmom dosahujú v rodovo rovných spoločnostiach rovnomernejšie rozdelenie domácich prác.

Podobne efekt zamestnanosti ženy na plný úväzok (t.j. faktor časovej dostupnosti) v zmysle rovnomernejšieho rozdelenia povinností v domácnosti je takmer dvojnásobný v spoločnostiach s najvyššou mierou rodovej rovnosti oproti krajinám s opačnou rodovou tendenciou. Dokonca vo väčšine bývalých socialistických krajín<sup>11</sup> má zamestnanosť žien na plný úväzok ešte menší vplyv na egalitárnejšie rozdelenie domácich prác, než by vyplývalo z ich umiestnenia v rebríčku krajín podľa miery rodovej rovnosti. Všeobecne však platí, že v krajinách s vyššou mierou zamestnanosti žien má práca ženy na plný úväzok menší vplyv na rovnomernejšie rozdelenie domácich prác. (Fuwa, M., 2004) Aj tieto výsledky výskumov potvrdzujú skúsenosť krajín s históriou budovania socializmu, že samotný faktor vysokej zamestnanosti žien nemá vplyv na dosiahnutie väčšej rodovej rovnosti v spoločnosti, resp. že zamestnanosť žien na plný úväzok má

<sup>10</sup> Ako mieru rodovej rovnosti používa autorka tzv. Gender Empowerment Measure (GEM) vytvorenú Rozvojovým programom OSN (*United Nations Development Programme*) a využívanú v jeho pravidelných správach (*Human Development Report*). GEM je kombináciou niekoľkých faktorov, napr. zastúpenia žien vo vrcholových politických a ekonomických pozíciách, podielu priemerného príjmu žien vzhľadom na príjem mužov atď.

<sup>11</sup> Slovensko (na rozdiel od napr. Ruska, Bulharska, Slovinska, Maďarska, Poľska, Českej republiky a bývalej NDR) nebolo zahrnuté do výskumu citovaného M. Fuwa.

vyšší vplyv na dosiahnutie rodovej rovnosti tam, kde k nej došlo na základe pozvoľného prirodzeného kultúrneho vývoja spoločnosti a oveľa menší vplyv tam, kde bola vynúteným javom na základe ideologickej indoktrinácie.

### Vývojová teória ako riešenie problému schopných otcov vo svetle teórií o ich neschopnosti

Vráťme sa však z vyšších spoločenských „makrosfér“ do domácnosti. To, že mnohé ženy považujú svojich partnerov za menej kompetentných či neschopnejších v domácnosti a pri výchove detí, je kultúrnym prejavom „spoločenskej konštrukcie usporiadania gender rol“. (Čermáková, M., et al., 2002, s. 16) Súčasťou kultúry, ktorá vníma rodinné pôsobenie mužov týmto spôsobom, je i odborná literatúra, ktorá sa v spoločenskovednej spisbe vo zvýšenej miere objavuje v poslednom štvrtstoročí v súvislosti s problematikou otcov v rodinách<sup>12</sup> a orientuje sa predovšetkým na neadekvátne plnenie ich rodinnej, hlavne otcovskej, roly. Preto sa niekedy hovorí o tomto dominantnom prístupe ako o deficitnom. V jeho rámci sú muži považovaní za osoby, ktoré sú vedome nezainteresované na starostlivosti o svoje deti a nemotivované tento stav podstatnejšie zmeniť. Napriek tomu, že tomuto prístupu nemožno na deskriptívnej rovine uprieť určitú vypovedaciu schopnosť (keďže opisuje skutočne mnohých otcov), zlyháva pri opise mnohých „dobrých“ otcov. Neslúži preto príliš dobre na pochopenie roly otca v rodine a toho, v čom spočíva zodpovedné otcovstvo. Navodzuje dojem, že väčšina mužov je emocionálne a vzťahovo deficitná. Je to tak podľa tohto prístupu preto, lebo v priebehu 20. storočia došlo k určitým kultúrnym a spoločenským zmenám, ktorých výsledkom boli rastúca rozvodovosť, rast počtu nemanželských detí a erózia otcovstva. Otcovia v oveľa menšej miere ako iní členovia rodiny boli schopní prispôsobiť svoju rodinnú rolu zmeneným podmienkam. Preto sa aj jedna z dominantných podôb deficitného prístupu nazýva perspektívou rolovej neadekvátnosti. Táto perspektíva je takpovediac kultúrnou kritikou, pohybuje sa na makroúrovni a snaží sa navrhovať rôzne sociálne, ekonomické, organizačné, legislatívne opatrenia, ktoré by napomohli adekvátnejšiemu plneniu otcovskej roly. Toto úsilie je samozrejme dôležité a môže priniesť určité zlepšenia, jednostranná orientácia na perspektívu rolovej neadekvátnosti alebo inú formu deficitného prístupu však zároveň môže viesť k pohodlnej ceste preceňovania moci štátu ovplyvňovať značne osobné rozhodnutia. Preto je vhodné doplniť tento prístup chápania otcovskej roly ešte iným prístupom, ktorý by sa pohyboval na mikroúrovni a výraznejším spôsobom podnecoval individuálnu osobnú transformáciu tých mužov, ktorí túžia stať sa zajtra lepšími otcami, než sú dnes.

<sup>12</sup> Medzi najfrekvencovanejšie práce patria napr. Pleck, 1985; LaRossa, 1988; Hochschild, 1989; Thompson – Walker, 1989; Demo – Acock, 1993; Blankenhorn, 1995. Pre prehľad ďalšej literatúry pozri Chorvát, I., 1999.

Perspektíva rolovej neadekvátnosti totiž nedokáže podnietiť osobnú transformáciu otcov, pretože: a) nevenuje pozornosť procesom vývoja a dozrievania otcov (je nevývojová, statická); b) dezinterpretuje motívy, pocity, postoje a nádeje väčšiny otcov (v tomto zmysle je neprimeraná)<sup>13</sup>; c) vytvára prekážky osobnej transformácii namiesto toho, aby podnecovala zmenu (je nemotivujúca)<sup>14</sup>; d) jej štandard, ktorým definuje adekvátnu otcovskú starostlivosť, je obmedzený<sup>15</sup>. (Hawkins, A. J. – Dollahite, D. C., 1997)

Takýmto prístupom, ktorý by bol komplementárny k perspektíve rolovej neadekvátnosti alebo iným formám deficitného prístupu (napr. perspektíve domácej demokracie, ktorej hlavným predmetom záujmu je otázka spravodlivosti pri deľbe práce v rodine, resp. skôr nespravodlivosti vzhľadom na nižšiu participáciu otcov na prácach v domácnosti a starostlivosti o deti a ktorá vidí vzťahy v rodine v antagonistických termínoch moci a boja za rovnoprávne rozdelenie rol), je vývojová perspektíva, ktorá vychádza z klasickej koncepcie vývoja osobnosti Erika Eriksona. (Hawkins, A. J., et al., 1995) Erikson (1963) rozčlenil životný cyklus človeka na osem období; piatimi z nich prechádza človek v období detstva a dospievania a zvyšnými tromi v dospelosti. Erikson považuje siedme štádium, generativitu (aktivity starostlivosti o druhých, ktoré prispievajú k životu budúcej generácie) za primárnu vývojovú úlohu dospelosti a jej základ vidí v prokreatívnej túžbe a 'potrebe byť potrebný'. Primárnym prejavom pôsobenia generativity je starostlivosť o výchovu vlastných detí, aj keď Erikson priznáva, že generativita dospelého človeka sa môže realizovať aj prostredníctvom iných produktívnych, tvorivých a altruistických snažení, ktoré prispievajú k vytváraniu lepšieho sveta pre budúcu generáciu. Ak vyjdeme z predpokladu, že vo vzájomnej interakcii rodičia – dieťa je to nielen pôsobenie rodičov na deti, ktoré je hodné skúmania (a ktorému sa v literatúre venuje široká pozornosť), ale i vzťah opačný, pôsobenie prítomnosti dieťaťa na psychosociálny rozvoj svojich rodičov (ktorému sa naopak venuje len okrajová pozornosť neadekvátna významu tohto vzťahu)<sup>16</sup>, zistíme, že Eriksonov pojem generativity je vhodný najmä pre štádium zainteresovanosti otcov na starostlivosti o dieťa. (Snarey, J., 1993; Hawkins, A. J., et al., 1995) Aktívna starostlivosť o deti nie je teda dôležitá z hľadiska vývoja len pre ne, ale je podstatná aj pre vývoj a kvalitu života otcov. Vo väčšine prípadov potom

<sup>13</sup> Tým, že PRN (perspektíva rolovej neadekvátnosti) zdôrazňuje, že otcovia nie sú schopní sa o deti zaujímať, starať, venovať sa im atď., je menej efektívna pri podpore dobrého otcovstva. Odporúčania vychádzajúce z takéhoto predpokladu budú iné a menej efektívne ako tie, ktoré vychádzajú z pohľadu na otcov ako tých, ktorí majú snahu byť čo najbližšie svojim deťom, ale musia čeliť určitým prekážkam, ktoré im to znemožňujú.

<sup>14</sup> Tým, že PRN nahliada na mužov ako nekompetentných, vytvára nezamýšľaný dôsledok znížovania osobných štandardov dobrého otcovstva tak v otcoch samotných, ako aj z hľadiska očakávaní ich partneriek.

<sup>15</sup> PRN implikuje, že byť dobrým otcom znamená, že muži sa musia stať tým, čím sú matky. Podceňujú sa iné prínosy a klady, ktoré sú tiež pre deti dôležité a sú súčasťou starostlivosti o deti.

<sup>16</sup> Axiómou vývojovej teórie je, že keď sa vyvíja jedna strana diády, musí sa vyvíjať aj druhá. (Hawkins, A. J., et al., 1995)

starostlivosť o deti nie je akousi kultúrnou požiadavkou na otcov, t.j. niečím, čo v prípade, že ich určité vonkajšie kultúrne vplyvy nenúti, robia len váhavo, ľahostajne, neefektívne alebo vôbec. Nie je najvhodnejšie považovať otcovstvo za sociálnu rolu, ktorá je definovaná a určovaná externými vplyvmi, ale skôr za kľúčový interný proces mužovho rozvoja a spokojnosti, ku ktorému dospieva v priebehu svojho vývoja ako dospelaj osoby. Dobré otcovstvo je dôsledkom vývojových, vzťahových a etických motívov mužov, ktoré pochádzajú z nich samotných.

Americký sociológ Snarey vo svojej štúdii otcov, vychádzajúcej z Eriksonovej teórie, rozlišuje a empiricky meria tri typy generativity: biologickú, rodičovskú a sociálnu. Pod biologickou generativitou má na mysli narodenie a starostlivosť o dieťa počas prvých fáz jeho života, štádium, v ktorom dieťa rieši otázku dôvery či nedôvery, ktorú Erikson (1963) zahŕňa pod prvé štádium svojej koncepcie vývoja osobnosti. Rodičovská generativita pozostáva z výchovných činností, ktoré napomáhajú dieťaťu rozvinúť schopnosti dosiahnutia adekvátneho potenciálu autonómie, iniciatívy, pracovnej aktivity a identity, t.j. základných problémov druhého až piateho štádia Eriksonovej koncepcie<sup>17</sup>. Sociálna generativita zahŕňa starostlivosť o iných, resp. všetkých dospievajúcich (napr. v úlohe majstra, učiteľa, trénera, aktivistu tretieho sektora atď.). Biologická generativita vytvára predpoklady pre rodičovskú, rodičovská pre sociálnu, platí teda, že „rodičovstvo funguje ako morálna metafora a model pre dobré občianstvo vo väčšine sfér života dospelého“ (Snarey, J., 1993, s. 24), i to, že bez existenciálnej skúsenosti rodičovstva je dosiahnutie sociálnej generativity ťažšie, aj keď neexistencia tejto skúsenosti nemusí nutne znamenať prekážku jej rozvinutia, ako o tom svedčia početné príklady bezdetných párov, ktoré svoju 'potrebu byť potrebnými' realizujú charitatívnou činnosťou pre blaho širšej komunity.

Význam generativity pre život dospelých žien asi nie je treba príliš zdôrazňovať, pre mnohé z nich je generativita neoddeliteľnou súčasťou života, čo nepopierajú ani autori tvrdo kritizujúci teóriu prirodzeného materinského inštinktu, ktorá je podľa nich súčasťou vykonštruovanej teórie materstva. Väčšina žien jednoducho v určitej fáze života pociťuje potrebu starať sa o deti a odovzdávať ďalej to, čo ich matky, prípadne otcovia odovzdali im. Táto potreba evidentne existuje aj u mužov, i keď rozhodne nie u všetkých. (Bertaux, D. – Delcroix, C., 1992) Muži vôbec musia vyvinúť väčšie úsilie ako ženy, aby dosiahli generativitu, čo vyplýva z toho, že sú v oveľa menšej miere zapojení do starostlivosti o malé dieťa, a to často aj napriek úprimnej snahe oboch partnerov (pred narodením dieťaťa) o egalitárne rozdelenie rol. Po narodení dieťaťa však

<sup>17</sup> „Samozrejme, že nie každá rodičovská činnosť môže byť charakterizovaná ako generatívna, aj keď v živote väčšiny je práve rodičovstvo primárnou generatívnou skúsenosťou,“ poznamenáva Snarey. (s. 21)

nastáva tradicionalizácia rozdelenia rol v rodine – žena vo výraznej miere preberá starostlivosť o dieťa a domácnosť, muž zvyšuje svoje úsilie a energiu v profesionálnej sfére. Z hľadiska eriksonovskej perspektívy slabá zapojenosť otcov počas raných fáz rodičovstva ich znevýhodňuje pri dosahovaní generativity. (Hawkins, A. J., et al., 1995)

Ktoré faktory však prispievajú k sústavnejšej pozornosti otcov o každodenné bežné potreby svojich detí, t.j. k ich rodičovskej generativite? Je ich niekoľko, pre krátkosť času tu len vymenujeme najdôležitejšie. Je to jednak vzťah medzi otcom a jeho partnerkou, ktorý má vplyv na jeho vnímanie identity otca a záväzkov z tejto identity vyplývajúcich. Platí, že otcovia, ktorí majú silnejší citový vzťah k svojim manželkám, pociťujú hlbšie svoju rodičovskú identitu. Charakter ich vzťahu k partnerkám a model rodičovstva sa vzájomne silne ovplyvňujú. (Marsiglio, W., 1995a, 1995b) V tejto súvislosti má významnú rolu aj to, či je žena zamestnaná a ako vníma svoje zamestnanie. Keď žena vidí, že má zmysluplnú rolu aj mimo rodiny (a to má značnú súvislosť so vzdelaním ženy), má tendenciu podeliť sa so svojou rodičovskou rolou s otcom. Identita otca (vnímanie seba ako otca) súvisí aj s identitou mužovej pracovnej roly. Generativite mužov napomáha také zamestnanie, ktoré umožňuje otcom emocionálne investovať do rodinného života. Títo preto význam svojej roly vidia predovšetkým v interakcii so svojimi deťmi. V spojitosti s vplyvom pracovnej dráhy a pracovnej identity mužov na ich model otcovstva je zaujímavá aj iná skutočnosť. Či sa otec bude vo zvýšenej miere orientovať na participáciu pri povinnostiach v domácnosti a starostlivosti o deti závisí aj od toho, v ktorom období pracovnej dráhy sa mu narodí prvé dieťa. Starší muži, ktorí už dosiahli vo svojej kariére určitú pozíciu, prejavujú väčšiu ochotu zapojiť sa aj do iných otcovských rol, než je len rola živiteľa rodiny. S tým zrejme súvisí poznatok z niektorých výskumov, že muži, ktorí sa stanú otcami na konci dvadsiatich alebo na začiatku tridsiatich rokov svojho života, sa viac venujú starostlivosti o deti ako tzv. mladí otcovia. Je možné konštatovať, že mužské vnímanie otcovstva sa v priebehu životného cyklu muža mení v závislosti od rozličných okolností, hlavne od charakteru primárneho vzťahu s matkou a od pracovnej identity. Koniec-koncov sám Erikson zdôrazňuje na mnohých miestach, že generativita sa vyvíja v priebehu života jedinca, nie je vrodená mužom ani ženám. V zahraničných výskumoch, ktoré venujú pozornosť rozvíjaniu záväzkov mužov k rodine a práci, sa potvrdzuje, že väčšina mužov prechádza podstatnou zmenou v orientácii k otcovstvu v priebehu svojho dospelého života. (Marsiglio, W., 1995a; Björnberg, U., 1992; Hawkins, A. J., et al., 1995)

Tretou dôležitou okolnosťou, ktorá podnecuje generativitu, je samotná príležitosť, možnosti rozvíjať vzťahy s deťmi, či už vlastnými alebo napr. neterami, synovcami atď. Včasné a intenzívne zapojenie do starostlivosti o deti môže byť spúšťačom dovtedy netušených a neočakávaných túžob, väzieb a sklonov. Mož-

nosť podieľať sa na starostlivosti o deti umožňuje mužom odhaliť svoje generatívne schopnosti a v ich rozvíjaní nachádzať uspokojenie. (Gerson, K., 1997)

Vývojová perspektíva, ktorá je skôr mikropohľadom, zdôrazňuje potrebu mužov i žien, aby boli dôverne citovo zainteresovaní na každodenných rodinných aktivitách, čím prispievajú k prehĺbeniu a skvalitneniu rozvoja svojej osobnosti. Potom nemusia otcovia chápať svoju zvýšenú participáciu ako osobné obetovanie svojich patriarchálnych privilégií, ktoré nechotne a váhavo kladú na oltár ideálu sociálnej spravodlivosti, ale skôr ako dôležitý krok v raste a zdokonalení svojej osobnosti. Vývojová perspektíva nevidí muža a ženu ako dve oddelené osoby trvajúce na svojich právach a vyjednávajúce o takom či onakom spôsobe rozdelenia úloh, aby ani jeden z nich neprišiel skrátka, ale upriamuje pozornosť na nevyhnutnú vzájomnú spätosť muža a ženy. Domnievame sa, že zmena v správaní mužov zdôrazňovaním ich silných stránok a schopností namiesto implikovania nezáujmu a neschopnosti (ako je to v prípade deficitného prístupu), zdôrazňovaním toho, čo otec väčšou zapojenosťou do činností okolo detí získa, než čo stratí a obetuje (ako je to napr. v prípade perspektívy domácej demokracie), zvýhodňuje vývojovú perspektívu pred oboma uvedenými prístupmi pri riešení problému nízkej aktivity mužov v starostlivosti o deti.

## Záver

Položme si na záver kacírsku otázku, ktorá síce „politicky korektného“ čitateľa iste nenapadne, autor tohto textu si ju však často kladie a pokúša sa hľadať na ňu odpovede. Otázka znie: Je vôbec dobré aj z hľadiska trendov poukazujúcich na klesajúcu pôrodnosť a starnutie populácie v Európe snažiť sa vždy a všade o dosahovanie rodovej rovnosti, napríklad o čoraz väčšie zastúpenie žien v rôznych vyšších zamestnaneckých pozíciách, čo spätne vyvoláva potrebu rovnomernejšieho rodového rozdelenia domácich prác atď.? Je vo svetle nepriaznivého demografického vývoja správne považovať model dvojpríjmovej domácnosti za nespochybniteľný a bezo zvyšku spoločnosťou akceptovať duálnu rolu ženy? Často je totiž počuť argument (a tento argument znie logicky), že pôrodnosť by sa zvýšila, ak by sa ženy vo väčšej miere vrátili k svojej tradičnej domácej role. Lena Somestadová (2001) však na základe najnovších výskumov týkajúcich sa poklesu plodnosti vo vyspelých krajinách argumentuje, že ak chceme, aby sa rodilo viac detí, nie je návrat žien do domácnosti riešením<sup>18</sup>. Medzinárodné výskumy totiž ukazujú, že pôrodnosť je nízka najmä v tých krajinách, v ktorých dominuje tradičné chápanie rodových rol prejavujúce sa napríklad aj v dominancii jednopríjmového rodinného modelu. Od počiatku 80-tych rokov 20. storočia platí,

<sup>18</sup> Nie je navyše ani reálnou možnosťou v spoločnostiach, ktoré vedú svojich členov k neustále rastúcej spotrebe statkov a služieb, ktorou merajú svoju hodnotu a vyspelosť.

že vyššia miera pôrodnosti v industrializovanom svete ide ruka v ruke s vyššou mierou participácie žien v zamestnaní a naopak, nízku pôrodnosť nachádzame v krajinách s nízkou zamestnanosťou žien. (Sommestad, L., 2001) Znie to možno paradoxne, ale zdá sa, že prístup žien na trh práce je predpokladom k tomu, aby sa v spoločnosti zvýšila pôrodnosť. Nie je to, samozrejme, predpoklad absolútne ani dostačujúci. K vyššej miere pôrodnosti dochádza v tých krajinách, kde sociálna politika a verejný diskurz (ktorého odrazom je určite aj nami uvádzaná rodová ideológia či postoje členov manželského páru k rodovým rolám) podporujú zladenie rodinných povinností s pracovnými rolami. Takou krajinou je napríklad Švédsko i niektoré ďalšie škandinávské spoločnosti. Na druhej strane uvádza L. Sommestadová príklad krajín, ako je Taliansko, Španielsko či Japonsko, v ktorých nedošlo k verejnej akceptácii duálnej roly žien a ktoré čelia problémom spojeným s najnižšou mierou pôrodnosti a najrýchlejším starnutím populácie. Aj v týchto krajinách došlo k dramatickému nárastu úrovne vzdelanosti a zamestnanosti žien v poslednom štvrtstoročí. Tieto zmeny sa však stretli s rezistenciou spoločnosti, hlavne mužov, ktorí trvali na tom, že žena má zastávať svoju tradičnú a výlučnú rolu matky a gazdinky. Tento otvorený konflikt medzi kariérou a rolou v domácnosti riešia talianske a španielske ženy neustálym odkladaním materstva.

Je pravdepodobné, že rovnomernejšie rodové rozdelenie povinností v domácnosti (ako významný prejav spoločenskej akceptácie duálnej roly ženy) je dôležitým predpokladom na to, aby ženy zvládali – a vôbec sa podujali zvládať – obidve svoje roly. Tam, kde sa tak nedeje, dochádza u žien k zvýšenej rezignácii na rolu matky. V súvislosti s opatrnými závermi niektorých slovenských výskumov o určitej miernej tendencii zvyšujúceho sa počtu prarodinne orientovaných mužov (Bausová, M., 2002), resp. tendencii k rovnomernejšiemu rodovému rozdeleniu povinností v rodine hlavne u mladších manželských párov (Chorvát, I., 2002) je možné dívať sa so štipkou optimizmu na budúci populačný vývoj na Slovensku. V poslednej dobe už bolo možné registrovať náznaky toho, že pôrodnosť u nás mierne stúpla. Či pôjde o trvalejší a výraznejší trend a či ho bude možné spájať so zmenou rodových postojov hlavných aktérov slovenských domácností, však ukáže až blízka budúcnosť.

**Ivan Chorvát** vyštudoval sociológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe a na Stredoeurópskej univerzite v Prahe, aspirantúru absolvoval na Sociologickom ústave SAV v Bratislave. Od roku 1995 pôsobí na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, v súčasnosti pracuje ako vedeckovýskumný pracovník na tamojšom Ústave vedy a výskumu, venuje sa ale tiež pedagogickej činnosti v rámci vedenia kurzov *Introduction to Sociology*, *Základy sociológie*, *Sociológia cestovného ruchu*, *Životný štýl v súčasnej spoločnosti a Kultúrna a sociálna antropológia*. Je autorom monografie *Muž – otec v súčasnej rodine* (1999) a editorom

zborníka *Premeny rodiny v urbánnom prostredí*. (2002) *Vo svojej výskumnej práci sa venuje sociológii rodiny, problematike turizmu ako sociokultúrneho fenoménu, otázkam spotreby v súčasnej spoločnosti a analýze sociologických teórií*.

## LITERATÚRA

- ALLEN, S. M. – HAWKINS, A. J., 1999: Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work. In: *Journal of Marriage and the Family*, 61 (February 1999), s. 199-212.
- BARRETT, M. – MCINTOSH, M., 1982: *The Anti-Social Family*. Verso, London.
- BAUSOVÁ, M., 2002: Dnes už nie je také jasné, kto upratá (Deľba domácich prác a výchovy detí v súčasnej slovenskej rodine). In: Chorvát, I. (Ed.), *Premeny rodiny v urbánnom prostredí*. Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica, s. 55-61.
- BAXTER, J., 2000: The Joys and Justice of Housework. In: *Sociology*, Vol. 34, No. 4, s. 609-631.
- BECK, U., 2004: Riziková spoločnosť: Na cestě k jiné moderně. SLON, Praha.
- BERTAUX, D. – DELCROIX, C., 1992: Where Have All the Daddies Gone? In: Björnberg, U. (Ed.), *European Parents in the 1990's. Contradictions and Comparisons*. Transaction Publishers, New Brunswick and London, s. 181-195.
- BJÖRNBERG, U., 1992. Parenting in Transition: An Introduction and Summary. In: Björnberg, U. (Ed.), *European Parents in the 1990's. Contradictions and Comparisons*. Transaction Publishers, New Brunswick and London, str. 1-41.
- BJÖRNBERG, U., 1998: Family Orientation Among Men: A process of change in Sweden. In: Drew, J. E. – Emerck, R. – Mahon, E. (Eds.), *Women, Work and the Family in Europe*. Routledge, London and New York, s. 200-207.
- BLANKENHORN, D., 1995: *Fatherless America*. Basic Books, New York.
- COLTRANE, S., 1996: *Family Man: Fatherhood, Housework, and Gender Equity*. Oxford University Press, New York.
- ČERMÁKOVÁ, M. – HAŠKOVÁ, H. – KŘÍŽKOVÁ, A. – LINKOVÁ, M. – MAŘÍKOVÁ, H., 2002: Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice. Sociologický ústav akademie věd ČR, Praha.
- DELPHY, C. – LEONARD, D., 1992: *Familial Exploitation*. Polity Press, Cambridge.
- DEMO, D. H. – ACOCK, A. C., 1993: Family diversity and the division of domestic labor: How much have things really changed? In: *Family Relations*, 42, s. 323-331.
- ERIKSON, E. H., 1963: *Childhood and Society*. W. W. Norton & Company, Inc., New York.
- FUWA, M., 2004: Macro-level Gender in Equality and Division of Household Labor in 22 Countries. In: *American Sociological Review*, Vol. 69, December 2004, s. 751-767.
- GERSON, K., 1997: An Institutional Perspective on Generative Fathering: Creative Social Supports for Parenting Equality. In: A. J. Hawkins – D. C. Dollahite (Eds.), *Generative Fathering: Beyond Deficit Perspectives*. Sage, Thousand Oaks, California, s. 36-51.

GREENSTEIN, T. N., 1996: Husbands' participation in domestic labor: Interactive effects of wives' and husbands' gender ideologies In: *Journal of Marriage & the Family*, August 1996, Vol. 58 Issue 3, s. 585-595.

HAWKINS, A. J. – DOLLAHITE, D. C., 1997: Beyond the role inadequacy perspective. In: A. J. Hawkins – D. C. Dollahite (Eds.), *Generative Fathering: Beyond Deficit Perspectives*. Sage, Thousand Oaks, California, s. 3-16.

HAWKINS, A. J., et al., 1995: Rethinking Fathers' Involvement in Child Care: A Developmental Perspective. In: Marsiglio, W. (Ed.), *Fatherhood: Contemporary Theory, Research and Social Policy*. Sage Publications, Thousand Oaks, s. 41-56.

HOCHSCHILD, A. R., 2003: *The commercialization of intimate life: notes from home and work*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.

HOCHSCHILD, A. R., 1989: *The Second Shift*. Avon, New York.

CHALOUPKOVÁ, J., 2005: Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological review*, Vol. 41, No. 1, s. 57-77.

CHAPMAN, T., 2004: *Gender and Domestic Life: Changing Practices in Family and Households*. Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York.

CHORVÁT, I., 2002: K charakteru rodinných vzťahov v mestskom prostredí na Slovensku. In: Chorvát, I. (Ed.), *Premený rodiny v urbánnom prostredí*. Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica, s. 9-16.

CHORVÁT, I., 1999: Muž – otec v súčasnej rodine. *Ekonomická fakulta UMB, Banská Bystrica*.

CHORVÁT, I., 1995: Ženské hnutie a rodina: príbeh západného feminizmu. In: *Sociológia*, Vol. 27, No. 5-6, s. 337-346.

KLOCOKOVÁ, J., 2004: Domáce práce z perspektívy symbolických funkcií a sociálnych významov. In: *Sociológia* 36, č. 5, s. 455-472.

KŘÍŽKOVÁ, A., 2002: Plány versus realita: kariéra a/nebo rodina v životě mladých manažerek. In: Chorvát, I. (Ed.), *Premený rodiny v urbánnom prostredí*. Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica, s. 49-54.

KŘÍŽKOVÁ, A., 1999: The Division of Labour in Czech Household in the 1990s. *Czech Sociological Review* 7 (2): s. 205-214.

KŘÍŽKOVÁ, A. – VÁCLAVÍKOVÁ-HELŠUSOVÁ, L., 2002: Sociální kontext života žen pracujících v řídicích pozicích. *Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha*.

LAROSSA, R., 1988: Fatherhood and Social Change. In: *Family Relations*, 37, s. 451-457.

LEIRA, A., 1998: The Modernisation of Motherhood. In: Drew, J. E. – Emerck, R. – Mahon, E. (Eds.), *Women, Work and the Family in Europe*. Routledge, London and New York, s. 159-169.

MARSIGLIO, W., 1995a: Fatherhood Scholarship: An Overview and Agenda for the Future. In: Marsiglio, W. (Ed.), *Fatherhood: Contemporary, Theory, Research and Social Policy*, Sage Publications, Thousand Oaks, 1-20.

MARSIGLIO, W., 1995b: Father's Diverse Life Course Patterns and Roles. In: Marsiglio, W. (Ed.), *Fatherhood: Contemporary, Theory, Research and Social Policy*, Sage Publications, Thousand Oaks, 78-101.

OAKLEY, A., 1974: *The Sociology of Housework*. Martin Robertson, London.

PLECK, J. H., 1985: *Working wives, working husbands*. Sage Publications, Thousand Oaks.

SNAREY, J., 1993: *How Fathers Care for the Next Generation. A Four-Decade Study*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.

SOMMESTAD, L., 2001: Gender equality – a key to our future? [http://www.sweden.se/templates/Article\\_2328.asp](http://www.sweden.se/templates/Article_2328.asp)

THOMPSON, L., 1991: Family Work: Women's Sense of Fairness. In: *Journal of Family Issues*, Vol. 12, s. 181-196.

THOMPSON, L. – WALKER, A. J., 1989: Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work, and Parenthood. In: *Journal of Marriage and the Family* 51 (November 1989), s. 845-871.

VALADEZ, J. J. – CLIGNET, R., 1984: Household Work as an Ordeal: Culture of Standards versus Standardization of Culture. In: *American Journal of Sociology*, Vol. 89, Issue 4, s. 812-835.

VEBLEN, T., 1999: *Teorie záhalčivé třídy*. SLON, Praha.

WALBY, S., 1990: *Theorizing Patriarchy*. Blackwell, Oxford.